

Zeman Mincha

חלק א - זמן תפילת מנחה

ברכות כו, ב

1. איתמר, רבי יוסי ברבי חנינא אמר: תפלות אבות תקנום. רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום. תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא, ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי.

תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא: אברהם תקן תפלת שחרית - שנאמר (בראשית י"ט) "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם", ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר (תהלים ק"ו) "ויעמד פינחס ויפלל". יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר (בראשית כ"ד) "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב", ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר (תהלים ק"ב) "תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו". יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר (בראשית כ"ח) "ויפגע במקום וילן שם", ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר (ירמיהו ז') "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע ביי".

2. ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי: מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות - שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות; ורבי יהודה אומר: עד ארבע שעות, שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות. ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב - שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב; רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה, שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה. ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע - שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה. ומפני מה אמרו של מוספין כל היום - שהרי קרבן של מוספין קרב כל היום; רבי יהודה אומר: עד שבע שעות, שהרי קרבן מוסף קרב והולך עד שבע שעות.

חשיבות תפילת מנחה

ברכות ו, ב

3. אמר רבי חלבו אמר רב הונא: לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה, שנאמר (מלכים א' י"ח) "ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר" וגו' (עייין מלכים א, פרק יח, פסוק לו-לח), וכו'. רבי יוחנן אמר: אף בתפלת ערבית, וכו'. רב נחמן בר יצחק אמר: אף תפלת שחרית, וכו'.

טור בהלכות תפלת המנחה (אורח חיים סימן רלב)

וכשיגיע זמן תפלת המנחה יתפלל ומאוד צריך לזוהר בה דא"ר חלבו אמר רב הונא לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שהרי לא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה שנאמר "ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו". והטעם מפני שתפלת השחר זמנה ידוע בבקר בקומו ממטתו יתפלל מיד קודם שיהא טרוד בעסקיו, וכן של ערב בלילה זמנה ידוע בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו, אבל של מנחה שהיא באמצע היום בעוד שהיא טרוד בעסקיו צריך לשום אותה אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה, ואם עשה כן שכרו הרבה מאד.

מושגים וזמנים לזמן תפילת המנחה

4. מנחה גדולה: משש ומחצה שעות זמניות ביום. וכן בבית יוסף (או"ח סי' רלג סעי' א') כתב: בפרק תפילת השחר (כו, ב) תניא איזו היא זמן מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה. ופירש רש"י אם בא להקדים תמיד של בין הערביים אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה ד"בין הערביים" כתיב ביה, מכי ינטו צללי ערב משהחמה נוטה למערב דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה.

5. מנחה קטנה: מתשע ומחצה שעות זמניות ביום. וכן מובא בבית יוסף שם: זמן תמיד של בין הערביים בכל יום מתשע שעות ומחצה ולמעלה כדתנן בפרק תמיד נשחט (פסחים נח).

6. **פּלג המנחה**: אחד עשר שעות זמניות ביום, חסר רבע שעה. המנחה קטנה שהיא שעתיים ומחצה קודם הערב, מתחלקת לשני פרקי זמן: פלג מנחה ראשונה ופלג מנחה אחרונה, כשכל אחת משכה שעה ורביע זמניות. ועיין בגמ' בברכות (שם) שמובא בלשון: פלג המנחה קמא קאמר או פלג המנחה אחרונה קאמר. ומכל מקום בלשון חז"ל פלג המנחה סתם, הוא פלג מנחה אחרונה, היינו שעה ורביע קודם הערב. (ועיין באריכות בשו"ת ציץ אליעזר חלק ב' סימן נג שהאריך בענין פלג המנחה).

7. **שעות זמניות**: היינו חלק אחד משנים עשר של הזמן, כלומר שמחלקים את היום לייב חלקים וכל חלק נקרא שעה, בין שהיום ארוך או שהיום קצר מזריחת השמש עד שקיעתה, ועל פי שעות אלו קובעים את זמן מנחה, ויש הסוברים מעלות השחר עד צאת הכוכבים.

משנה ברורה (סימן רלג ס"ק ד')

8. ומשערינן שעות אלו וכו' - היינו כל חשבון השעות הנ"ל בין למנחה גדולה בין למנחה קטנה ופלג המנחה דחשבינן בשעות היום מחלקינן היום בין ארוך בין קצר לייב חלקים וכל חלק נקרא "שעה" וע"פ שעות אלו קבעינן זמן מנחה לכל הנ"ל.

9. ושיעור ייב שעות היום דמשערינן בו יש מחלוקת בין הפוסקים די"א דחשבינן מעמוד השחר עד צאת הכוכבים וממילא לר' יהודה מותר להתפלל מנחה עד שעה ורביע קודם צה"כ ולרבנן עד הלילה (וכנ"ל בסק"ב) וכך סתם המחבר בסימן זה ולקמן בסימן תמ"ג, וי"א דחשבינן הייב שעות מנץ החמה עד שקיעתה וממילא לר' יהודה אינו מותר להתפלל מנחה רק עד שעה ורביע קודם השקיעה ולרבנן עד השקיעה.

תחילת זמן מנחה וזמנה לכתחילה

10. **בחינוך (מצוה תא)** כתב: שנצטוו ישראל שיקריבו על ידי משרתי השם יתברך שהם הכהנים, שני כבשים בני שנה תמימים לעולה בכל יום: האחד בבקר, והשני בין הערביים וכו'. משרשי מצות הקרבנות, שנצטוו בעבודה זו התמידית שהיא פעמיים ביום, בזריחת השמש, ובנטותו לערב, למען תעורר מתוך המעשה הזה, ונשים כל לבנו וכל מחשבותינו לדבקה בשם ברוך הוא.

והמשיך: והכבש השני של בין הערביים משש שעות ומחצה ולמעלה, עד סוף היום זהו זמנו, אבל היו מקריבין אותו לעולם בתשע ומחצה, והיו מאחרין אותו כדי שיקריבו קרבנות היחידים או של ציבור בנתיים, לפי שאסור להקריב קרבן אחר תמיד של בין הערביים.

11. וכן בגמ' (בברכות נו, ב) ואיזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה, ואיזו היא מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה.

האם תפילה בזמן מנחה גדולה לכתחילה

12. פסק בטור (או"ח סי' רלג) שזמן מנחה הוא משש שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה דברי חכמים, רבי יהודה אומר עד פלג המנחה שהוא עד סוף אחד עשר שעות חסר רביע, והוא שעה ורביע קודם הלילה.

13. ובבית יוסף (שם) כתב: מדברי הטור נראה דזמן מנחה לכתחילה הוא משש שעות ומחצה ולמעלה, וכן נראה מדברי תשובת הרא"ש (כלל ד' סי' ט'). אבל הרמב"ם כתב (בפ"ג מהלכות תפילה ה"ב) כבר אמרנו שתפילת המנחה כנגד תמיד של בין הערביים תקנו זמנה, ולפי שהיה התמיד קרב בכל יום בתשע שעות ומחצה תקנו זמנה מתשע שעות ומחצה, והיא הנקראת מנחה קטנה. ולפי שבערב הפסח שחל להיות בערב שבת היו שוחטין את התמיד בשש שעות ומחצה, אמרו שהמתפלל אחר שש שעות ומחצה "יצא", ומשהגיע זמן זה הגיע זמן חיובה והיא הנקראת מנחה גדולה.

ונראה מדברי הרמב"ם שעיקר תקנת זמן המנחה דלכתחילה היא מתשע שעות ומחצה ולמעלה, וזמן מנחה גדולה שאמרו היינו לומר שאם התפלל תפילת המנחה משהגיע אותה שעה יצא ידי חובתו.

14. ובשׁוׁע (או״ח סי׳ רלג סעי׳ א׳) פסק להלכה כהרמב״ם: מי שהתפלל תפילת המנחה לאחר ו׳ שעות ומחצה ולמעלה ״יצא״, ועיקר זמנה מט׳ שעות ומחצה ולמעלה.

15. במשנה ברורה (ס״ק א׳) כתב: דתפילת מנחה היא כנגד תמיד של בין הערביים שזמן שחיטתו מדאורייתא התחלתו אחר שש שעות ומחצה, היינו חצי שעה אחר חצות היום, ורק משום כדי שיהיו יכולים להקריב קרבנות יחיד מקודם, לכן היו מאחרין הקרבנות בכל יום עד ט׳ שעות ומחצה מלבד ערב פסח שחל להיות בערב שבת שהיו שוחטין התמיד בשש שעות ומחצה, ועל כן עיקר זמן תפילת המנחה הוא מט׳ שעות ומחצה ולמעלה, ומכל מקום אם התפלל משש שעות ומחצה יצא, דעיקר זמנו של התמיד מתחיל מאז.

והוסיף: דיש מן הראשונים שהקילו בזה לכתחילה משש שעות ומחצה ומעלה (וכן עיין מ״ב סי׳ רלד ס״ק ב׳ ושער הציון שם אות ו׳). ועל כל פנים אם רוצה לאכול או לצאת לדרך, או שעתה יכול להתפלל עם הציבור ואם ימתין עד מנחה קטנה לא יהיה לו מנין, לכולי עלמא מותר להתפלל לכתחילה משש שעות ומחצה ולמעלה. אולם קודם לכן לא יצא אפילו בדיעבד.

16. והנה יש מן האחרונים שסברו דאף דלכתחילה אסור להתפלל קודם שנשלם החצי שעה שאחר חצות, מכל מקום בדיעבד אם כבר התפלל לא יתפלל שנית. (ועיין בשער הציון שם אות ג׳ שהביא זאת מהפרי חדש ובית יעקב, וכן משמע קצת מהפרי מגדים ומהאשל אברהם, וכתב שם דעדיין צריך עיון לדינא).

17. בערוך השולחן (שם הל׳ יב) כתב: אף לכתחילה יכול להתפלל מנחה גדולה כשצריך לה, כגון שרוצה לאכול וכיוצא בזה, ואין זה לכתחילה ודיעבד, שבכל הדברים שבלכתחילה אסור ובכאן אינו כן, אלא כלומר דאם אין לו איזה דבר שטוב לו יותר המנחה גדולה, טוב שיתפלל יותר מנחה קטנה, אבל אם יש לו איזה סיבה יתפלל לכתחילה מנחה גדולה, ולכן אצלנו המנהג בימי הסליחות שיש שמתענים עד חצי היום ומתפללים מנחה גדולה, ועוד דמלשון הרא״ש והטור משמע דהעיקר לכתחילה הוא מנחה גדולה. וראה מן אחד הקדמונים שהזהיר להתפלל דוקא מנחה גדולה, עיי״ש.

סוף זמן מנחה

18. במשנה בברכות (שם כו, ב) איתא, תפילת המנחה עד הערב, רבי יהודה אומר עד פלג המנחה. והנה פלג המנחה (היינו אחד עשר שעות זמניות חסר רביע) משמשת לדעת ר׳ יהודה בסוף הזמן הראוי לתפילת מנחה, וטעמו לפי שתמיד של בין הערביים קרב והולך עד פלג המנחה. אולם לדעת רבנן הזמן הוא ״עד הערב״, דלשיטתם הרי תמיד של בין הערביים קרב והולך עד הערב.

מהו הפירוש ״עד הערב״

אולם יש מחלוקת יסודית בדברי הגמ׳ מהו ״עד הערב״ שהוא סוף זמן מנחה לשיטת רבנן.

19. רבינו יונה (שם) פירש את שיטת רבנן שזמן תפילת מנחה עד הערב, אין לפרש עד יציאת הכוכבים שהוא לילה ממש, דעל כרחך אית לו למימר ד״עד הערב״ האמור בכאן אינו אלא עד שקיעת החמה משום דהכי אמרינן בזבחים (דף נו, א) מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה וכו׳, רוצה לומר דמשקיעת החמה ואילך אינו זמן זריקת דם תמיד של בין הערביים, ותפילת המנחה היא כנגד תמיד של בין הערביים, ועיקר התמיד הוא זריקת הדם, וכי היכי שזריקת הדם אין זמנה אלא עד שקיעת החמה, הכא נמי תפילת המנחה שנתקנה כנגדה אין זמנה אלא עד שקיעת החמה בלבד.

רמב״ם הלכות תפילה (פרק ג הלכה ד)

20. הא למדת שזמן מנחה גדולה משש שעות ומחצה עד תשע שעות ומחצה, וזמן מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה עד שישאר מן היום שעה ורביע, ויש לו להתפלל אותה עד שתשקע החמה.

21. אולם פירש רש״י עד הערב: עד חשיכה. ופשוטו דהוי זמן מנחה עד צאת הכוכבים, ודלא כהרבינו יונה שכתב דעד הערב האמור כאן היינו שקיעת החמה. ובשאגת אריה (סי׳ יז) הוכיח דמהתורה לא נפסל הדם אלא בצאת הכוכבים, ורבנן הוא דגזרו (כמו שאמרו בריש מסכתין דאכילת קדשים עד חצות), ודוקא בדם עצמו גזרו ולא בתפילה.

שולחן ערוך בהלכות תפלת המנחה (אורח חיים סימן רלג סעיף א)

22. מי שהתפלל תפלת המנחה לאחר ו' שעות ומחצה ולמעלה, יצא. ועיקר זמנה מט' שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן, ולרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד סוף י"א שעות חסר רביע.

23. וכתב הרמ"א (ריש סי' רלג) דבדיעבד אם בשעת הדחק יצא אם מתפלל מנחה עד הלילה דהיינו עד צאת הכוכבים.

24. בשערי תשובה (סי' רלה ס"ק ב') הביא דהאריז"ל היה נוהר שלא להתפלל מנחה אלא עם שקיעת החמה.

25. במשנה ברורה (סי' רלג ס"ק יד) מאוד הקפיד על תפילת מנחה קודם השקיעה, וכתב: דמוטב להתפלל ביחידות מנחה בזמנה דהיינו קודם השקיעה, מלהתפלל אחר כן עם הציבור, ובשער הציון לא הראה שום מקור לזה.

האיך נפסק האם כרבי יהודה או כרבנן

26. בברכות כז, א מובא: אמר רב חסדא, נחזי אנן מדרב מצלי של שבת בערב שבת מבעוד יום שמע מינה הלכה כרבי יהודה. אדרבה מדרב הונא ורבנן לא הוו מצלו עד אורתא שמע מינה אין הלכה כרבי יהודה. השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד.

27. וברבינו יונה בסוגיא ביאר בדברי הגמ' דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, דאף שנראה מכאן שאם ירצה יכול להתפלל מעריב מפלג המנחה ואילך, ולרבנן יכול להתפלל מנחה עד הערב, אין לאדם לעשות שיהיו מנהגיו סותרים זה את זה, היינו שבתפילת מנחה יתפלל לפעמים מפלג המנחה ואילך כשיטת רבנן, ולפעמים יתפלל ערבית באותו זמן קודם שקיעת החמה כשיטת ר' יהודה, אלא יעשה או כרבנן או כר' יהודה. ועכשיו שמנהגינו להתפלל מנחה אחר פלג המנחה כרבנן אין לנו להתפלל ערבית קודם שקיעת החמה כרבי יהודה אלא לעשות הכל כרבנן.

28. ובמשנה ברורה (סי' רלג ס"ק ה') כתב כעין דבריו: דעבד כמר וכו', ויש לכל אחד משניהם קולא וחומרא, היינו דלענין מנחה דעת ר' יהודה אינה אלא לחומרא דאין להתפלל מנחה רק עד פלג המנחה, אבל ממילא יש קולא דלענין מעריב דמשם ואילך נחשב כלילה לענין שיוכל להתפלל מעריב [היינו רק התפילה עצמה, דאילו זמן קריאת שמע של ערבית לכולי עלמא בצאת הכוכבים הוא], ולרבנן הוי קולא לענין תפילת המנחה דמתפללין עד הערב, וממילא חומרא לענין תפילת הערב דאין להתפלל קודם חשיכה.

29. להלכה כתב בשולחן ערוך (שם סעי' א') וז"ל: ואסיקנא דעבד כמר עבד והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו, שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה. ואם עושה כרבי יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה צריך להיזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה.

30. ובבית יוסף (או"ח סי' רלג סעיף א') כתב: עכשיו נהגו העולם להקל בכך, ואף על פי שמתפללים תפילת מנחה אחר פלג המנחה לא נמנעו מלהתפלל ערבית גם כן באותה שעה, ואף על גב דהוה תרי קולי דסותרן אהדדי אפשר שסומכים על מה שכתב הרא"ש (בריש ברכות סי' א') לדעת רבינו תם וז"ל ומיהו קצת קשה דלענין תפילת המנחה עבדינן כרבנן ומתפללים פעמים תפילת המנחה אחר פלג המנחה ולענין קריאת שמע חשבינן ליה לילה כמו רבי יהודה והוי תרי קולי דסותרן אהדדי, והא דאמרין לקמן דעבד כמר עבד הכי פירושו לא איפסיקא הלכתא לא כרבי יהודה ולא כרבנן מי שירצה יעשה הכל כרבי יהודה או הכל כרבנן ולא שיתפוס קולא של שניהם, ויש לומר דלענין תפילה הקילו.

ומבואר כאן במה שהביא הבית יוסף שבימיו יש שנהגו להתפלל גם מנחה וגם מעריב בין פלג המנחה לשקיעה, דזה הוי תרתי דסותרין, וביאר שאפשר דסומכים על שיטת רבינו תם דתרתיה דסותרין בתפילה מותר, ולכאורה משום דתפילה הוי מצוה דרבנן.

31. והנה בערוך השולחן (או"ח סי' רלג סעי' ה-ח) כתב בענייניו דדבר תימא הוא, כיון דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, הדרינן לכללא דייחיד ורביים הלכה כרביים כבכל התורה כולה.

ותירץ דבריו דלא שייך לומר כלל זה הכא, כיון דאף רבנן מודים לרבי יהודה דעד פלג המנחה הוא העיקר, כיון שכן היה הקרבת קרבן התמיד בכל יום, אלא מה דפליגי רבנן עליו הוא דלר' יהודה אין לו להתפלל אחר פלג המנחה כיון שברוב הימים לא נתאחרה הקרבתו מפלג המנחה, ולרבנן אף דעדיף להתפלל יותר עד פלג המנחה, בדיעבד יכול להתפלל גם עד הערב. ועיי"ש מה שמבאר על פי זה את שיטת הרמב"ם. נמצא מדברי הערוך השולחן שלכתחילה מצוה להתפלל מנחה דוקא קודם פלג המנחה אף לרבנן.

האם מותר לאחר מנחה אחר השקיעה

32. בגמ' **ברכות כט, ב** אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה, ואמר ר' זירא מאי קראה "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים" (תהילים עב, ה). לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה (כלומר קללו במערב היינו בארץ ישראל, את מי שמתפלל מנחה סמוך מאוד לשקיעת החמה), מאי טעמא, דילמא מיטרפא ליה שעתא, שמא תטרף לו השעה על ידי אונס ועבר הזמן.

33. ופירש **רש"י** שם, שהלטותא (קללה) מיירי על המשהה תפילת מנחה עד דמדומי חמה. וכתב מהריעבי"ץ בספרו **מור וקציעה** (או"ח סי' רלג) דזהו דוקא כשמתפלל ביחידות, אבל אם מתפלל עם הציבור אין כאן לטותא חס ושלום. ועיין **בשערי תשובה** (סי' רלה ס"ק ב') שכתב דהאריז"ל היה נוהר להתפלל מנחה עם שקיעת החמה.

34. **ברמ"א** (או"ח סי' רלג סעי' א') כתב: לדיןן במדינות אלו וכו' מתפלל מנחה עד הלילה דהיינו עד צאת הכוכבים. וכתב **בקיצור שו"ע** (סי' סט סעי' ב') בדיעבד או בשעת הדחק יכול להתפלל עד צאת הכוכבים, וכן עתה נוהגין ברוב הקהילות שמתפללים מנחה סמוך ללילה.

35. **ובמשנה ברורה** (שם ס"ק יד) כתב: דע דאף שמהמחבר והרמ"א משמע דלדיןן דנוהגים להתפלל מעריב אחר צאת הכוכבים, מותר להתפלל מנחה אפילו אחר שקיעה עד סמוך לצאת הכוכבים, יש פוסקים רבים שחולקים בזה, ודעתם שתפילת המנחה הוא רק קודם שקיעת החמה. [1#] ולכן לכתחילה צריך כל אדם להיזהר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא, דהיינו "שיגמור" תפילתו בעוד שלא נתכסה השמש מעינינו. [2#] ומוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל אחר כך בציבור. [3#] ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה עד רבע שעה קודם צאת הכוכבים, אך כמה שיכול להקדים מחוייב להקדים כדי שלא יכנס בספק בין השמשות.

36. וראה **בשער הצינון** (שם ס"ק כ') שכתב, שראה הרבה אנשים שהורגלו להתפלל מנחה זמן רב אחר השקיעה, עד ממש שהכסיף אדמימות החמה, דזהו ודאי שלא כדין הוא.

37. ועיין **באמת ליעקב** (שם) בהערה שכתב: אף שמלכתחילה יש להיזהר להתפלל מנחה קודם השקיעה, מכל מקום בדיעבד יכול להתפלל עד חצי שעה (או יותר) לאחר השקיעה, דתלוי אימתי הוא צאת הכוכבים ותלוי באופק ובזמן השנה, ובאמת לא קיימא לן כהגר"א בזה שפסק דאין להתפלל מנחה אחר השקיעה, אלא דיכול להתפלל עד צאת הכוכבים, וכמו שכתב **רש"י** (ריש פרק תפילת השחר), שתיקנו חז"ל זמן של תפילת מנחה עד צאת הכוכבים ואינו תלוי בספק בין השמשות דבכל התורה.

38. מכל מקום בדיעבד או בשעת הדחק גדולה אפשר להתפלל עד כרבע שעה לפני צאת הכוכבים כמבואר במשנה ברורה (שם ס"ק יד), וכיום בימינו על פי הוראת מרן הגר"ש אלישיב שליט"א היינו עד כשלושה עשר דקות לאחר זמן השקיעה, ואזי טוב להתנות שאם אין התפילה כדינה תיחשב לתפילת ערבית, כמובא **בביאור הלכה** (ד"ה דהיינו וכו') שכתב דהתנאי אם עדיין יום תעלה התפילה למנחה, והתפילה שלאחר צאת הכוכבים לערבית, ואם כעת לילה תעלה לערבית, והשניה לתשלומי מנחה. (אולם עיין באמת ליעקב שהזכרנו דסבר שאינו כדאי לעשות תנאי זה).

39. ולדינא **בני ספרד** רשאים לסיים תפילת מנחה בשעת הדחק עד כרבע שעה לאחר השקיעה, וראה בספר תפילה כהלכתה (פ"ג סעי' מה בהערה קה) שכתב, שכן הורה לו הגר"ש אבא שאול זצ"ל, ולדעתו אף בעשר הדקות שלאחר מכן, רשאים להתפלל בתנאי.

40. ועיין **בשו"ת אגרות משה** (או"ח ח"א סי' כד) דבלא שעת הדחק אין להקל אחרי השקיעה. ועיין **באורחות רבינו** (ח"ג עמ' רכה כח) שהביא בשם **החזו"א** דאם משער שלא יגמור להתפלל לפני

השקיעה, לא יתחיל להתפלל, ויתפלל ערבית שתיים. ועיין שו"ע הרב בסידור שלו (סדר הכנסת שבת) דאין למחות ביד המקילין להתפלל מנחה אחרי השקיעה בין בשבת בין בחול.

האם צריך רק להתחיל שמונה עשרה או דווקא לגמור קודם סוף זמן מנחה

41. דבר זה שנוי במחלוקת האם צריך שיסיים תפילתו קודם זמן מנחה, או דסגי בזה שיתחיל תפילתו קודם סוף הזמן. במשנה ברורה (שם) כתב, דלכתחילה צריך כל אדם להיזהר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא, דהיינו "שיגמור" תפילתו בעוד שלא נתכסה השמש מעינינו, ומוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל אחר כך בציבור.

42. ובשו"ת אז נדברו (ח"ז סי' נח) כתב, שיכול להתפלל עד השקיעה ממש, ומכל מקום עדיף לסיים קצת לפני השקיעה, וכן משמע מדברי המהרי"ט (ח"א סו"ס צז) שלא לאחר זמן מנחה עד סמוך לסוף הזמן וכל המקדים (משהגיע הזמן) הרי זה משובח. וכן עיין בשו"ת רב פעלים (ח"א סי' ה') דאם יודע שלא יגמור בזמנה אסור לו להתחיל.

43. אמנם סבר באשל אברהם מבוטשאטש (מהדו"ת סי' רלג) דאפשר אף אם התחיל בזמנה יש להקל אף אם גומר אחרי סוף זמנה. וכן מבואר מהערוך השולחן (סי' קי ס"ק ה') דחשיב תפילה בזמנה כיון שהתחיל בזמן.

מה עדיף, תפילה במנין אחר השקיעה או תפילה ביחיד קודם השקיעה

44. כתב במשנה ברורה (סי' רלג ס"ק יד) דמוטב להתפלל ביחידות מנחה בזמנה דהיינו קודם השקיעה, מלהתפלל אחר כך עם הציבור. ובשער הציון לא הראה שום מקור לזה.

45. אולם בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' ג') מבואר דתפילת הציבור עדיף מתפילה בזמנה, ומהאי טעמא התירו להתפלל ערבית קודם הזמן. ועיין בשו"ת שואל ומשיב (מהד"ג סי' רמז) דכל שאין עוברים זמן התפילה לכולי עלמא, מוטב יותר להתפלל עם הציבור.

46. ועיין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' פה) שכתב: דאם מזדמן למקום שאין מנין אלא רק אחר השקיעה יתפלל ביחידות, אך אם גר במקום שיצטרך מחמת כן להתפלל יום יום ביחידות יכול להתפלל לאחר השקיעה.

מדוע יש שמאחרים להתפלל מנחה אחר השקיעה

47. לכאורה יש להפלא קצת על דרך אלו שהתפללו במאוחר הרבה אחר שקיעת החמה. במנהג ישראל תורה (סי' רלג) הביא מנימוקי או"ח (סימן קלא) שכתב שני טעמים על מה שמאחרין כל כך תפילת מנחה, [1#] חדא כיון שמתפללין מנחה ומעריב יחד, ובערבית יש לדקדק הרבה שיהיה בלילה ממש לקיים המצות עשה דקריאת שמע של ערבית והוא ספיקא דאורייתא, על כן מאחרין תפילת המנחה ככל שאפשר שלא יבואו להקדים תפילת ערבית.

48. [2#] טעם נוסף שמע מאביו הגה"ק הדרכי תשובה זי"ע, שתפילת המנחה הוא התגברות הדינים ר"ל להלחם נגדו, על כן ממשיכין ומאחרין כל מה שאפשר על פי ההלכה, והביא שגם בסידור צלותא דאברהם (עמי' תשיד) בשירותא דצילותא כתב סמך מהזוהר להתפלל דוקא אחר השקיעה.

49. עוד הביא שם שהגאון הצדיק מוה"ר שמואל ראזענבערג זצ"ל אב"ד אונסדארף ביאר, דאולי זאת כוונת הפסוק "ויצא יצחק לשוח בשדה וירא והנה גמלים באים" "לשוח בשדה" שתיקן תפילת מנחה, כי אמרו חז"ל הרוואה גמל בחלום מיתה נקנסה עליו ר"ל, ואם כן רומז גמל על הדינים, ועל כן כאשר ראה יצחק והנה גמלים באים שהדינים מתגברין תיקן תפילת מנחה להמתיקם.

50. [3#] טעם שלישי מדוע יש מאחרין, דנראה הוא מפני שסומכין על שיטת רש"י, וכן נפסק להלכה בשו"ע והרמ"א שיכול להתפלל כמעט עד צאת הכוכבים. והמשנה ברורה (שם ס"ק יד)

כתב, דלאו דווקא עד צאת הכוכבים, כיון דערך רבע שעה קודם צאת הכוכבים הוא בודאי בין השמשות לכולי עלמא, ואין להתפלל באותו זמן, אלא הכוונה סמוך לזה.

סיכום הענין

51. תחילת זמן מנחה הוא משש ומחצה שעות, יש הסוברים דזה בדיעבד עד תשע שעות ומחצה שהוא מנחה גדולה. לכתחילה יש להיזהר לסיים תפילת מנחה קודם שתיעלם השמש מן האופק, ופוסק המשנה ברורה שמוטב להתפלל מנחה קודם השקיעה אפילו ביחידות מלאחריה בציבור, (אולם יש החולקים על זה).

52. בדיעבד או בשעת הדחק גדולה, אפשר להתפלל ולסיים השמונה עשרה עד שלוש עשרה וחצי דקות לאחר זמן השקיעה, אולם אז טוב להתנות קודם שאם אין התפילה כדינה הרי שתחשב לתפילת ערבית.

ביאור הלכה (אורח חיים סימן קי סעיף ב)

53. והאידינא וכו' שיתפללו י"ח - עיין במ"ב במש"כ דה"ה כל נוסח התפלה כשאר כל אדם, כן מוכח מא"ר. ופשיטא דיזהרו להתפלל התפילות בזמן התפלה וכמש"כ רש"י (בברכות טז, א ד"ה קורין), ובעו"ה יש פועלים שנכשלין בזה שמאחרין זמן תפלה עד בין השמשות ממש.

חלק ב - זמן "צאת הכוכבים"

שולחן ערוך בהלכות שבת (אורח חיים סימן רסא)

ביאור הלכה (שם)

1. מתחלת השקיעה - טעם לכל זה דהנה **בפסחים צ"ד** איתא דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים שיעור ד' מילין. **ובשבת** [ל"ד ל"ה] איתא דמשקיעת החמה מתחיל בה"ש [לרבה אליבא דר' יהודה דפסקינן כוותיה] ואמר שם דמשך בה"ש תלתא רבעי מיל ואח"כ הוי לילה, ואמרינן שם דג' כוכבים בינונים הוי לילה, א"כ קשה אהדדי.

ערוך השולחן (שם סעיף ג)

2. אמנם בעצם זמן בין השמשות יש מחלוקת בין הפוסקים דכפי המבואר מהגמ' **[שבת ל"ד:]** הוי זמן בה"ש משך הילוך ג' רבעי מיל אחר השקיעה ואח"כ הוי לילה וכפי שחושבין הילוך מיל ל"ח חלקים מששים בשעה הוויין ג' חלקים י"ג חלקים וחצי. עוד אמרו בגמ' [ל"ה:] כוכב אחד יום שנים בה"ש שלשה לילה ולא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא קטנים הנראים בלילה אלא בינונים ע"ש....

1# - שיטת רבינו תם

ערוך השולחן (שם ה)

3. והנה לשיטת הרמב"ם תיכף אחר השקיעה מתחיל בה"ש וזו היא שיטת הרי"ף והגאונים אמנם רבותינו בעלי התוס' כתבו בשם ר"ת שיטה אחרת בזה ולזה הסכימו גם הרמב"ן והרשב"א והרא"ש בתענית [פ"א ס"ב] והר"ן בספ"ב דשבת משום דקשיא להו לרבותינו אלה דאיך אפשר לומר שמהשקיעה עד הלילה לא הוי רק ג' רבעי מיל והא בפסחים [צ"ד.] אמרינן דמהשקיעה עד הלילה הוי ד' מילין ולכן פ"י **רבינו תם** ששני שקיעות הן האחת התחלת השקיעה וממנה יש ד' מילין עד לילה ובשבת מיירינן משקיעה השנייה והיינו שכבר החמה משוקעת ברקיע אלא שעדיין לא עברה אחורי הכיפה וסימן לזה שפני רקיע מאדימין כנגד מקומה ולכן מתחלת השקיעה עד ג' מילין ורביע עדיין הוא יום והוא לתוספת שבת ומאז מתחיל בה"ש ובג' רבעי מיל אח"כ הוי לילה:

ביאור הלכה (שם)

4. וע"כ תירץ ר"ת וסיעתו לחלק בין שקיעת החמה דפסחים לשקיעת החמה שבשבת שם דהיא דפסחים הוא התחלת השקיעה משקיעת גוף השמש כשנכסה מעינינו ומאז עד צה"כ ד' מילין ומשתקע החמה שבשבת שם הוא סוף השקיעה שהוא כשנשקע גם אור השמש מרוב הרקיע לבד לצד המערבי ומאז מתחיל בה"ש שהיא ג' רבעי מיל קודם צה"כ. ומהתחלת השקיעה שהוא שקיעת גוף השמש עד סוף השקיעה הנ"ל הוא יום והוא משך ג' מילין ורביע ואז הוא זמן תוספת שבת (וכמ"ש כאן בשו"ע) ובין כולם המה ד' מילין ועד ד' מילין מהתחלת השקיעה לא הוי לילה ודאי זהו שיטת ר"ת וסיעתו (ועיין לקמן בסימן של"א ס"ה במ"א משמע שם שדעתו להלכה כשיטה זו).

2# - שיטת הגר"א

ביאור הלכה (שם)

5. אבל הגר"א ז"ל חולק על שיטה זו והאריך בכמה ראיות דשקיעת החמה שבשבת לענין בה"ש הוא ג"כ התחלת השקיעה כמו שקיעת החמה שבפסחים שם ומיד אחר שקיעת גוף השמש מתחיל בה"ש אליבא דר' יהודה דפסק ר' יוחנן כוותיה לחומרא בשבת שם ומשך זמן בה"ש הוא ג' רבעי מיל.

וקושיא הנ"ל תירץ לחלק בין צה"כ דשבת לצה"כ דפסחים דצאת הכוכבים דשבת הוא זמן של לילה שהוא ג' כוכבים בינונים, וצה"כ דפסחים הוא צאת כל הכוכבים הנראים בלילה שהוא זמן מאוחר הרבה והוי ד' מילין אחר התחלת השקיעה ואע"ג שנראה לעינים שמשך בה"ש שהוא עד צאת הכוכבים הוא הרבה יותר מג' רבעי מיל הוא כמו שכתב הגר"א בבאורו ששעור הגמרא נאמר

רק על אופק בבל או א"י ובמדינותינו שנוטה יותר לצפון מתארך יותר. ולכן לענין סוף בה"ש אין לנו משך זמן מסוים מן הגמרא על אופק שלנו ורק תלוי לפי הראות מתי הוא ג' כוכבים בינונים אבל לא גדולים ולפי שאין אנו בקיאים איזהו בינונים צריך להמתין עד קטנים כמ"ש סימן רצ"ג וע"ש מה שכתבנו עוד בענין זה ולשיטת הגר"א הנ"ל מיד אחר שקיעת גוף השמש מעל הארץ הוא בה"ש גמור וכנ"ל.

6. ובאמת שיטתו זאת לאו חדשה היא דכבר הסכים כן בתשובת מהר"ם אלשקר סימן צ"ו דמיד אחר שקיעת גוף השמש הוי בה"ש גמור והביא שם שכן כתבו בפירוש הגאונים הראשונים בתשובותיהם והמה רבינו שרירא גאון ורב האי גאון ורבינו נסים גאון גם הרב ר' אברהם החסיד בנו של הרמב"ם ז"ל גם כתב שם שכן משמע מהר"יף והרמב"ם ורש"י ע"ש והביאו הש"ך להלכה, וכו'.

7. והנה למעשה בודאי צריך ליזהר כדעת הגר"א והרבה מן הראשונים והפוסקים הנ"ל דמיד אחר התחלת השקיעה היינו משעה שהחמה נתכסה מעינינו הוא איסור גמור שלא לעשות מלאכה וח"ו להקל בזה דהוא ספק איסור סקילה לדעת כל הני רבוותא הנ"ל [ובפרט בימינו שאין העולם בקיאים בזמן בה"ש ובאופן זה לכ"ע יש להחמיר לפרוש ממלאכה מתחלת השקיעה כדאיתא בגמרא והובא בשו"ע סי"ג] ולא דוקא לענין שבת דה"ה לכל דבר שיש בתורה שני"מ בין יום ובין לילה אזלינן להחמיר דתיכף בהתחלת השקיעה מתחיל בה"ש ונמשך הזמן דבה"ש עד יציאת ג' כוכבים בינונים כנ"ל.

3# - שיטת היראים

ערוך השולחן (שם סעיף ו)

8. ויש שיטה לראשונים [הראב"ן והר"א ממיץ ביריאים] שמפני קושיא זו אמרו דשיעור ג' רבעי מיל של בה"ש הם קודם השקיעה בעוד החמה על הארץ ולדיעה זו גם קודם השקיעה הוי ספק לילה ולדידהו צריך להפריש ממלאכה ולהדליק את הנרות זמן רב קודם השקיעה ולא נתקבלה שיטה זו [והב"ח כתב שיש לחוש לה] ובאמת בדורות הקודמים היו מקדימים לקבל שבת כמעט שני שעות קודם הלילה [ב"ח] ואשרי חלקם וכבר דברנו מזה בס"י רמ"ב סעי' ה' ובסי' רנ"ו סעי' ג' ע"ש.

ביאור הלכה (שם)

9. ודע דבספר יראים לרבינו אליעזר ממיץ החמיר עוד יותר לענין התחלת בה"ש וס"ל דבה"ש מתחיל ג' רבעי מיל קודם התחלת השקיעה וכו', ומ"מ לכתחלה בודאי טוב לחוש לדברי הרא"ם ולהקדים מעט יותר בהדלקת הנרות כדי לצאת גם שיטתו וכמו שכתבתי במ"ב סק"כג וכמו שכתב הב"ח שכן היה מנהג הקהלות מאז :

למעשה...

ערוך השולחן (שם סעיף ח)

10. והנה רבים מגדולי עולם דחו שיטת ר"ת מכל וכל [הגר"א והגר"ז בסידורו ועוד גדולים] והחליטו דמיד אחר השקיעה הוי בה"ש ואחר ג' רבעי מיל הוי לילה וזה שבפסחים אינו יציאת הכוכבים שבכל הש"ס ג' כוכבים אלא שתתמלא כל הרקיע בכוכבים והכי משמע בירושלמי שאומר שם כמה דתימא ערבית כיון שנראו ג' כוכבים אע"פ שהחמה נתונה באמצע הרקיע לילה הוא ויימר אף בשחרית כן כלומר ולמה חשבינן יום מעמוד השחר ע"ש אלמא דלילה מיקרי בעת שהחמה עומדת באמצע הרקיע כלומר שלא עברה עדיין כל עובי הרקיע וכן נהגו כל ישראל ובמ"ש נהגין כדברי ר"ת [ובספרנו אור לישרים סי' קפ"א תרצנו שיטת ר"ת בס"ד] ודע דכל השיעורים ששיערו חז"ל הם על אופן ארץ ישראל ובבל ועל תקופת ניסן ותשרי שהם הימים והלילות השוים וממילא דבמדינתנו הצפונית בימות החורף הוי לילה תיכף אחר השקיעה ולכן בחורף יש להזהיר את העם שיקדימו הרבה בעוד השמש על הארץ ועתה נדפסו בהלוחות זמן השקיעה של כל ימות השנה ויש להדליק נרות לכל הפחות לא יאוחר מן חצי שעה קודם הזמן הנכתב בהלוח וכל הזהיר וזריז בקדימת שבת קדש מקדימין לו ברכות מן השמים :

ZEMANIM COMPUTATIONS

1. Alos Hashachar	_____	_____
2. MiSheYakir	_____	_____
3. Neitz (Sunrise)	6:00am	6:00am
4. End Time for Shema (Gra)	_____	_____
5. End time for Zeman Tefilah	_____	_____
6. Chazos (Midday)	_____	_____
7. Mincha Gedolah	_____	_____
8. Mincha Ketana	_____	_____
9. Plag HaMincha	_____	_____
10. Candle Lighting	_____	_____
11. Sunset	6:00pm	4:00pm
12. Tzeis Hachochvim	_____	_____
13. Halachic Hour	_____	_____